

Замітки про Івана Феценка-Чопівського

В ХХІ столітті, коли на історію у вітчизняній науці встановився інший, ніж у ХХ столітті погляд, - на перше місце виходить пізнавальна функція історії; лише при умові більш-менш повної поінформованості, знанні загальної картини процесу можна зробити висновок про подію, особу чи період. Ціннісна функція історії не втратила своєї актуальності, але вона розглядається не як самоціль у пізнанні минулого, а як кінцева мета при дотриманні історичної об'єктивності. Тому для сучасного історика важливим завданням повинне стати дослідження на широкому джерельному матеріалі, популяризація історичного минулого не лише своєї країни, але й краю. Цілісна картина національної історії можлива за умови повноцінного вивчення «малих» історій – сіл, міст, районів, областей, регіонів, з яких, наче з секторів, створиться коло загальної історії.

Період української національної революції вивів на арену державотворення України велику кількість діячів. Наші загальні знання про них і досі неповні та суперечливі. Серед діячів цього періоду непересічною в плані здобутків і надбань видається постать нашого земляка, ім'я якого було викреслено зі сторінок історії не лише Житомирщини, а й взагалі України – Івана Андріяновича Феценка-Чопівського. На жаль, на сьогодні про цю людину, окрім розвідок середини 1990-х років відомих житомирських краєзнавців М.Ю.Костриці і Г.П.Мокрицького, написано вкрай мало досліджень, які б знайомили перш за все жителів області і всієї України з життям, науковою і політичною діяльністю борця за державність своєї Батьківщини. Сьогодні держава Україна не має права забувати своїх дітей, які в минулому віддали за неї найцінніше, що має людина – власне життя.

Народився Іван Андріянович Феценко-Чопівський 20 січня 1884 року в містечку Чуднові на Волині, в сім'ї Андріяна Феценка-Чопівського – поштового службовця, який був переведений на службу до Чуднова, і Марії Янчинської, дочки місцевого священика. Рід його по батьковій лінії мав давнє шляхетське походження (з кінця XV ст.) і славну історію. Родичем цього роду був Іван Остапович Виговський – теж уродженець нашого краю. Івась був другою дитиною в сім'ї. В Чуднові він провів своє дитинство і здобув першу освіту – закінчив чуднівську двокласну школу¹.

В 1893 році Іван Феценко-Чопівський вступив до підготовчого класу Першої Житомирської класичної гімназії. Навчався хлопець з перемінним успіхом, деякі предмети давалися йому особливо важко. Попри всі труднощі і матеріальні нестатки (у лютому 1901 року помер батько) він зумів закінчити гімназію з добрими результатами і отримав диплом.

Розуміючи, що розраховувати в житті він може лише на власні сили і здібності, Іван вирішує продовжити навчання у вищому навчальному закладі. В 1903 року Іван Феценко-Чопівський успішно складає іспити до Київського політехнічного інституту, обравши для себе хімічний факультет². Проте у зв'язку з революційними подіями 1905 року і активною участю в них студентства, інститут було на деякий час закрито. Феценко-Чопівський в цей час їде на практику до Андрушівського цукрового заводу, що належав родині українських промисловців-меценатів Терещенків.

В Андрушівці студент захопився політичною діяльністю. Сам Іван Андріянович так підсумовує свою революційну діяльність: «Аби я довше затримався б у Андрушівці, де кожний, навіть найслабший «активіст» був на обліку у місцевій жандармерії,

довелося би дорого заплатити за молодечі свої пошуки...» .

Навесні 1906 року інститут знову відкрили й Фещенко-Чопівський повернувся до навчання. Але тепер він зосередив свої наукові інтереси не на хімії, а на металургії. Під час однієї екскурсії до сталеливарного комбінату його захопив сам процес сталеваріння. Наукові поривання молодого дослідника вирішив підтримати металург-винахідник професор В.Іжевський. Іван Фещенко-Чопівський зі студентських років брав участь в організованому українському русі – як член «Просвіти» (заснована в 1906 році в Києві), «Української громади». Також працював в Українському науковому товаристві, де редагував записки термінологічної комісії. В українській студентській громаді при Київському політехнічному інституті він очолював термінологічну комісію, яка разом з Київським товариством «Просвіта» склала український природно-технічний словник. Цей словник, за словами Івана Фещенко-Чопівського, став «основою для пізнішої появи фундаментальних розвідок з української мови в усіх ділянках прикладних наук – природи, хімії, медицини, фізики, техніки, будівництва тощо»⁵.

Наукову роботу Іван Фещенко-Чопівський поєднував з політичною діяльністю. Він був членом Української радикально-демократичної партії та Товариства українських поступовців, створеного М.Грушевським, яке з 1917 року прийняло назву Української партії соціалістів-федералістів.

В 1907 році І.Фещенко-Чопівський складає іспити на звання інженера-технолога першого ступеня, а потім працював лаборантом в хімічній лабораторії Брянського Олександрійського заводу в Катеринославі. З 1909 року – він старший асистент в Київській політехніці, на кафедрі професора В.Іжевського. Відрядження до Бельгії, Німеччини і Англії допомогли сформуватись йому як науковцю. На Всеросійському з'їзді металургів у Петербурзі у 1911 році молодий вчений робить доповідь, яка привернула увагу фахівців і урядових кіл. В ній йшлося про дослід з цементації заліза, що принесуть Фещенко-Чопівському міжнародне визнання.

В 1913 році вчений стажувався у Німеччині в м.Бреслау (тепер Вроцлав, Польща) задля одержання професорського звання. До Києва шлях лежав через Швецію і Фінляндію. Ще під час попередніх поїздок Україною вченим був зібраний певний матеріал, що був став основою для ряду праць. Серед них – перша україномовна «Економічна географія для середніх шкіл», «Природні багатства України», «Цукрова промисловість України». У 1915-1917 роках Іван Фещенко-Чопівський працював в управі головного уповноваженого з розподілу палива для Київщини, спочатку як старший інженер технічного відділу, а згодом як його керівник .

Лютнева революція 1917 року в Росії і створення Тимчасового Уряду кардинально змінили політичне життя тогочасного суспільства. В Україні розпочалася національна революція і була утворена Центральна Рада, що відкривало багатообіцяючі перспективи для побудови самостійної держави.

У квітні 1917 року І.Фещенко-Чопівського делегують до Українського національного конгресу. На цьому конгресі його обирають до Української Центральної Ради від просвітніх організацій Києва. Згодом він очолив Київську губернську українську раду. Під керівництвом молодого політика відбулося п'ять губернських національних з'їздів, на кожному із яких він був переобраний головою губернської ради¹⁰.

Улітку 1917 року І.Фещенко-Чопівський був обраний гласним міської думи, в якій працював у освітньо-шкільній і театральній комісії.

Фракція Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) Центральної Ради

делегувала його до Малої Ради, фінансової комісії та комісії для розроблення проекту Статуту автономії України¹. У червні 1917 року І.Фещенко-Чопівський був призначений директором департаменту промисловості Генерального секретаріату, який очолював В.Винниченко. У лютому 1918 року він став генеральним секретарем промисловості і торгу в уряді В.Голубовича. У 1918 році вийшла праця Івана Фещенка-Чопівського «Сільськогосподарські промисли України». Навіть в цей напружений і складний час вчений не забував про наукову діяльність.

За режиму гетьмана Павла Скоропадського І.Фещенко-Чопівський працював радником Дніпросоюзу, співробітником газети «Нова Рада». З приходом до влади Директорії (14 грудня 1918 року) і створенням Спеціальної ради комісарів (голова Володимир Чехівський), І.Фещенко-Чопівський отримав портфель комісара народного господарства¹³. З лютого 1919 року він уже міністр господарства в уряді С.Остапенка. Декілька разів був членом комісії від Директорії, яка вела переговори з командуванням військ Антанти, що перебували на півдні України. У березні 1919 року Іван Фещенко-Чопівський деякий час виконував обов'язки керівника уряду УНР, тому що тодішній прем'єр С.Остапенко більшість часу проводив в Одесі на переговорах з військовими і дипломатами Антанти.

Влітку 1919 року Іван Фещенко-Чопівський – дипломатичний радник і торговельний аташе української місії в Румунії¹⁵. Наприкінці травня 1920 року він був викликаний головним Отаманом Симоном Петлюрою до Варшави для складання економічної конвенції між урядом УНР і Польщею. Іван Андріанович був обраний головою Ради Республіки Україна, що сформувалася в м.Тарнові. Але після Ризького миру між більшовицькою Росією і Польщею діяльність Ради була заборонена.

У січні-серпні 1921 року І.Фещенко-Чопівський був головою ради УНР в екзилі. Він жив в Польщі, працюючи професором Гірничої Академії в Кракові і Варшавського університету. В 1923 році він очолив у Варшаві українську економічну військово-закупівельну комісію, керував дослідницькими центрами на металургійних заводах Польщі⁶.

Протягом 1922-1923 років І.Фещенко-Чопівський читає лекції з технології металів у «Львівській таємній політехніці», бере активну участь у Конгресі української технічної інтелігенції. З 1926 року Іван Андріанович – дійсний член наукового товариства імені Шевченка у Львові¹⁷, у 1927 році – отримує докторський ступінь у Варшавській політехніці, а з 1931 року – він вже професор Краківської гірничої академії. В його активі – участь в численних міжнародних наукових конференціях та конгресах.

Протягом 1930-1936 років на матеріалах власних досліджень вчений випускає три томи фундаментальної праці «Металознавство». Його обирають членом науково-технічних товариств у Німеччині, Англії, США, членом-кореспондентом (1933) Польської Академії Наук. В 1935 році І.Фещенку-Чопівському присвоюють звання титулярного професора, яким відзначались найбільш заслужені викладачі вищої школи. Президент Польщі Ігнатій Мосьціцький (сам вчений-хімік - Авт.) нагородив вченого Золотим хрестом заслуги¹⁹.

Під час гітлерівської окупації Польщі І.Фещенко-Чопівський працював технічним консультантом на металургійному заводі «Байльдон» у м.Катовіце. Був активним учасником місцевої української еміграційної громади – допомогового комітету, Українського національного об'єднання. Його двічі заарештовувала німецька влада.

У березні 1945 року Іван Фещенко-Чопівський був заарештований радянською військовою контррозвідкою у Катовіце, перевезений до Києва і засуджений до 15

років ув'язнення. Покарання відбував у Карелії. Помер у таборі біля м.Вяртсилья Сартавальського р-ну (за іншими даними – у таборі смертників в Абезі) в 1952 році.

Як вчений І.Фещенко-Чопівський здобув світову славу. Його науковий доробок разом з вище вказаним становить 140 праць – з металознавства, гірничої справи, природних копалин, вони були опубліковані багатьма мовами світу.

Звичайно, на основі викладених фактів важко уявити повну картину життя такої різносторонньої і непересічної людини, якою був Іван Андріанович Фещенко-Чопівський. Це всього-навсього спроба дослідження, яке сьогодні більш ніж актуальне і нагальне. Підтвердження цим словам може слугувати наступний факт. У вересні 1992 року Житомир відвідали нащадки нашого видатного земляка. У зв'язку з цією подією вулицю Паризької комуни було перейменовано на вулицю Івана Фещенка-Чопівського і відкрито меморіальну дошку на одному з будинків по цій вулиці, в якому свого часу мешкав І.Фещенко-Чопівський. На жаль, і сьогодні переважна більшість пересічних житомир'ян, коли їх запитати, на честь кого названо одну з вулиць їхнього міста і що вони знають про цю людину, - нічого ствердного не скажуть.

1. Костриця М., Мокрицький Г. У просторі і часі: Видатні постаті Житомирщини. - Житомир, 1995- С. 42.
2. Верстюк В., Остапко Т. Діячі Української Центральної Ради. - К., 1998. - С. 177.
3. Костриця М., Мокрицький Г. Зазначена праця. - С. 45.
4. Довідник з історії України (А-Я) / За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. - К.: Генеза, 2001.-С. 501.
5. Українська революція. Історичні портрети. Упорядники: Корновенко С.В., Морозов А.Г., Реєнт О.П. -Вінниця: «Фоліант», 2004. - С. 227.
6. Верстюк В., Остапко Т. Зазначена праця.
7. Костриця М.Ю., Мокрицький Г.П. Зазначена праця. - С. 46.
8. Довідник з історії України (А-Я). Зазначена праця.
9. Українська революція. Історичні портрети. Зазначена праця.
10. Верстюк В., Остапко Т. Зазначена праця. - С. 178.
11. Українська революція. Історичні портрети. Зазначена праця. - С. 228.
12. Довідник з історії України (А-Я) Зазначена праця. -С. 502.
13. Політична історія України ХХ століття: У 6 т. Т.2: Революція в Україні. В.Ф.Солдатенко (кер.), В.Ф.Верстюк. - К.,2003. - С. 295.
14. Там же. - С. 336.
15. Довідник з історії України (А-Я) Зазначена праця.
16. Українська революція. Історичні портрети. Зазначена праця.
17. Костриця М. Нові матеріали про видатного земляка // Житомирський вісник. - 1994. - 2 вересня.
18. Довідник з історії України (А-Я) Зазначена праця.
19. Костриця М.Ю., Мокрицький Г.П. Зазначена праця .- С. 47.